

ЗОРИЦА ХАЦИЋ

„СА ИСТИНСКИМ ПОШТОВАЊЕМ” –
ПРЕПИСКА МИЛАНА КАШАНИНА И
КНЕЗА ПАВЛА КАРАЂОРЂЕВИЋА

125 година од рођења Милана Кашанина

Од детињства, кроз сав живот, свега ми мало било, – мало простора и времена, мало љубави и радости, мало знања, гледања, слушања, мало осећања сигурности на земљи и мало вере у живот на оном свету. Шта све нисам радио! Водио државне установе, уређивао часописе, организовао изложбе, предавао по музејским и универзитетским дворанама, држао зборове по селима. И шта све нисам писао! Приповетке, романе, есеје, путописе, студије, критике, чланке, енциклопедијске белешке, монографије, у невољи и преводио, и оно што сам волео и оно што нисам. Где ме није било! У сиротињским подрумима и краљевским дворовима, у осветљеним катедралама и сумрачним ћелијама, путујући по свету бродовима, возовима, аутомобилима, авионима, од Единбурга до Атине и од Варшаве до Монреаља. Да ли сам добро радио? Да се нисам, слично равници, сувише раширио, превише обухватао, превисоко гледао?

Навод којим започињем овај текст преузет је из књиге Милана Кашанина *Случајна ојкрића*. Наравно, нимало случајно. Написана пред крај живота, ова књига светлости и преиспитивања, мудрих рефлексија, настајала у преплетима путописних и аутобиографских пасажа, јесте књига на чијим страницама не преовладава горчина. А могло је и тако да буде, јер је Кашанин имао разлоге да, посматрајући живот који је протекао, буде горак и незадовољан. Прецизности ради, мислим првенствено на време

после Другог светског рата и немилост у коју је, због сарадње са кнезом Павлом Карађорђевићем, био грубо одгурнут. У неколико наведених реченица из овог позног преиспитивања готово да је стао читав један живот.

Матица српска ће објавити три књиге преписке Милана Кашанина под насловом *Писма, сусрећии, њрађови*.¹ У овим књигама ће се, поред писама похрањених у Матици српској, наћи и писма која се чувају у другим институцијама, као и у приватном власништву. Наиме, госпођа Марина Бојић је поклонила рукописе свога оца Милана Кашанина Матици, уз договор да се у Рукописном одељењу оснује Лични фонд Милана Кашанина и, уз његову преписку, да се објави још један број књига насталих приређивањем за штампу поклоњених рукописа. На оснивању Личног фонда „Милан Кашанин (1895–1981)” ради др Исидора Поповић.

Преписка Милана Кашанина и кнеза Павла Карађорђевића која је овом приликом пред читаоцима садржи тридесет и два Кашанинова писма. Сачувана су три писма кнеза Павла, од којих је једно – пригодно и познато – штампано у првом броју *Уметничког њрегледа* 1937. године. Оригинал тог писма данас се налази у Рукописном одељењу Матице српске. Два писма кнеза Павла Милану Кашанину у поседу су господина Николе Кашанина, који се у овој преписци и спомиње.² Један део писама, како сам већ навела, поклонила је госпођа Бојић Матици српској.³ Остала писма из ове преписке чувају се у Архиву Југославије.⁴

Неспорно је да је преписка Милана Кашанина и кнеза Павла Карађорђевића недовољно искоришћена у стручној литератури, иако се указује као важна и значајна за проучавање историје културног живота Срба у периоду између два рата. Но, пре него што

¹ Наслов је, нимало случајно, у дослуху са књигом Милана Кашанина *Сусрећии и њисма*. У трокњижју које ће изаћи у издању Матице српске биће штампана и необјављена сећања Милана Кашанина на личности са којима је водио преписку. Ови мемоарски записи биће својерестан пишчев уводник у читање епистоларне грађе.

² Ова писма су скенирана и ти скенови се, одобрењем господина Николе Кашанина, чувају у оквиру Личног фонда „Милан Кашанин (1895–1981)”, у Рукописном одељењу Матице српске.

³ Читаоци би требало да имају у виду да је, у случају писама сачуваних у породици Милана Кашанина, реч о концептима, а не о њиховој коначној верзији, како је наглашено у напомени уз писмо. Концепти су често прецртавани Кашаниновом руком, и због тога су неки делови теже читљиви. Поједина писма су поцепана, али су и она обрађена. Приредила сам их онако како су написана, са свим скраћеницама које су, сигурно, у коначној верзији писма изостале.

⁴ Захваљујући кнегињи Јелисавети Карађорђевић, Архив Југославије добио је микрофилмове драгоцене оставине кнеза Павла која се налази на Универзитету Колумбија у Њујорку. Видети више у: Миладин Милошевић, „Заоставштина кнеза Павла Карађорђевића”, *Архив*, 1–2, 2006, 173–176.

донесем сачуване епистоле, неопходно је да се, у кратким цртама, осврнем на сарадњу Милана Кашанина и кнеза Павла Карађорђевића.⁵ Захваљујући овој сарадњи, у међуратном периоду формирана су два значајна музеја – Музеј савремене уметности и Музеј кнеза Павла. Колико је непобитна чињеница да је учени кнез Павле био њихов оснивач и инспиратор, толико је јасно да је Милан Кашанин био кичма и темељ њиховог формирања и трајања. Другим речима, захваљујући заједничком прегалаштву, непосредно пред Други светски рат „Београд је био један од видних центара уметничког живота на југоистоку Европе”.⁶

Милан Кашанин и кнез Павле, како је у једном писму написала Исидора Секулић, спојили су „две младе и племените енергије [...] на ужасном, првобитном послу, чисто творачком послу да овде устане дух и смисао и потреба за лепим, и да се скупља драгоценост сликарског и вајарског блага”.⁷ Акцент у овом осврту, као примерен уводник за читање епистоларне грађе, биће на енергији коју је Милан Кашанин уградио у настајање Музеја савремене уметности и Музеја кнеза Павла.

* * *

Као новосадски гимназијалац, Милан Кашанин је први пут дошао у Београд да би посетио Четврту југословенску уметничку изложбу која се одржавала у згради Друге београдске гимназије од 13. маја до 1. јула 1912. године. Надахнут револуционарним идејама тога времена, није пропустио да посети и редакцију *Пијемонта*. Овај барањски Србин, југословенски оријентисан у младим годинама, заљубљен у сликарство, књижевност и музику, дивио се импресионистима. Изложбу је отворио краљ Александар I Карађорђевић, а на њој су се могле видети слике: Стевана Алексића, Ивана Грохара, Ивана Мештровића, Стевана Тодоровића, Бете Вукановић, Томе Росандића, Косте Миличевића, Леона Којена, Матије Јаме, Мирка Рачког, Уроша Предића, Анице Зупанец Содник, Љубе Бабића... Још увек млад и непознат, Кашанин сасвим сигурно није могао ни да наслути да ће са групом уметника – чије је радове задивљено посматрао – успоставити блиску сарадњу. Није

⁵ Кратки осврти на њихову сарадњу могу се прочитати у монографији *Музеј кнеза Павла* коју је сачинила група аутора. Монографија је објављена у издању Народног музеја у Београду 2009. године.

⁶ Милан Кашанин, „Сава Шумановић”, *Сусрети и њима. Пронађене сивари. Мисли*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004, 149. Писмо се чува у Рукописном одељењу Матице српске под сигнатуром 28.319.

⁷ М. Кашанин, „Исидора Секулић”, нав. дело, 39. Писмо се чува у Рукописном одељењу Матице српске под сигнатуром 28.464.

могао да претпостави да ће постати једна од централних и кључних личност у уметничким круговима Краљевине Југославије. Пресудан за то био је сусрет са кнезом Павлом Карађорђевићем.

Не мислим, притом, на сусрет из 1912. године. Приликом прве посете Београду, овај барањски Србин први пут је видео кнеза Павла. Много касније, у својим још увек необјављеним сећањима, забележио је:

Сутрадан, после отварања изложбе, видео сам, у Македонској улици, у фијакеру, обученог у жакет и с цилиндром на глави, кнеза Павла. Нисам знао да ћу му, после петнаест година, бити сарадник при оснивању и уређењу музеја савремене уметности у Београду.⁸

Након матуре у новосадској гимназији и голготе Првог светског рата, Кашанин је на Сорбони завршио студије историје уметности и упоредне књижевности. Студентски живот у Паризу у његовом формирању представљао је важну епизоду – нови свет указао се пред овим младићем. Учио је неуморно упијајући различите културе, обилазио музеје, галерије и цркве, читао руску књижевност у библиотекама и семинарима, упијао дела Пола Клодела, Мигела де Унамуна, Пола Морана, Марсела Пруста, дивио се руским уметницима, балету Сергеја Дјагилјева, Ане Павловне, очарано посматрао Матисове и Бракове слике, трагао за Сезановим и Реноаровим платнима, упознао Лава Шестова... У Паризу је срео и своју Русињу, Јекатарину Петровну Мартинович – Љаљу, која му је постала супруга, сапутник кроз сва животна искушења. Након завршених студија вратио се у Београд, где је добио место писара прве класе у Министарству просвете, а постао је и хонорарни предавач историје уметности у београдској Уметничко-занатској школи. Докторску тезу „Бела црква каранска” завршио је 1926, а одбранио две године касније код професора Владимира Петковића. Истовремено, успешно је градио каријеру књижевника и ковао велике планове у вези са својим будућим радом на књижевности.⁹

Некако у исто време кнез Павле Карађорђевић, свршени оксфордски студент са дипломом историчара уметности, јединац кнеза Арсена Карађорђевића и кнегиње Ауроре Павловне Демидов, био је заокупљен идејом да оснује музеј у Београду. Нашао је погодно место за музеј у Конаку кнегиње Љубице. Тих година

⁸ Наведени део преузет је из необјављеног записа о Богдану Поповићу (РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради).

⁹ О животу Милана Кашанина видети у књизи Радована Поповића *Аристократија духа. Живојојис Милана Кашанина*, штампаној у издању Матице српске 2016. године.

се догодио сусрет Милана Кашанина и кнеза Павла. Сусрет је био, испоставиће се, на обострану корист и задовољство. За Кашанина, јер је добио прилику да покаже своје знање из историје уметности и музеологије. За кнеза Павла, јер му је у живот донео одличног стручњака и оданог сарадника. Милан Кашанин је, најпре, постао кустос Музеја савремене уметности 1927. године, а наредне године и директор. Његова писма кнезу Павлу из периода док је био на месту директора Музеја савремене уметности показују у коликој мери се ангажовао у набавци и прикупљању слика, организацији изложби, формирању поставки, тражењу материјалне потпоре од институција и приватних лица... Млад и неуморан, захваљујући кнежевом покровитељству, често је путовао успостављајући везе са најзначајнијим сликарима и историчарима уметности тог времена. Полазило му је за руком да по повољнијим ценама набави репрезентативне слике за Музеј, који је још приликом формирања био обogaћен вредним платнима како из личне колекције кнеза Павла, тако и поклонима кнежевих имућних пријатеља.¹⁰ Захваљујући подршци и писму Флорана Фелса, уредника часописа *L'art vivant*, упућеном француским сликарима, Кашанин је успео да успостави са њима контакт. У својим сећањима на тај период написао је:

Писмо није имало нарочит одјек, али ми је помогло да будем добро примљен у атељеима париских сликара и изазовем код њих и код колекционара и власника галерија интересовање за новоосновани музеј у нашој земљи. Вијар и Дерен су поклонили по један цртеж, Тершковић једну слику, Вламенк, Фриес и Ван Донген уступили своје радове по нижој цени, сам Фелс за незнатну своту одвојио из своје збирке једнога Шагала. Убрзо потом, с других страна, од познатих колекционара у Паризу, Лондону и Фиренци, Музеј, који је у европским уметничким круговима добијао на гласу због имена свога оснивача и покровитеља, примио је на дар слике и таквих великих уметника какви су Гоген, Писаро и Матис, а од прикупљених прилога у Београду били су набављени на аукцијама и код продаваца слика у Паризу, Моне, Реноар, Дега, Тулуз-Лотрек и – не могу их све ређати – Бонар, Вијар, Дифи, Сегонзак, Утрило, Руо. У исти мах, у Музеј су ушле, поклоњене, комплетне збирке слика савремених холандских и белгијских сликара, међу којима су били Ван Гог и Пермеке. За неких шест година, преображени београдски музеј

¹⁰ Видети више у поменутој монографији *Музеј кнеза Павла* и књизи Нила Балфура и Сели Мекеј *Кнез Павле Карађорђевић: једна закаснела биографија*, у преводу Ђурице Крстића, објављеној у Београду 1990. године.

успео је да стекне најзначајнију колекцију модерних слика на југоистоку Европе и, чини се, први европски музеј у којем је изложен један Мондријан.¹¹

Још од времена краља Александра Карађорђевића постојао је леп обичај да краљ за суму од 100.000 динара откупи одређени број слика и скулптура за Музеј. Ту традицију је, касније, наставио и кнез намесник Павле. Кашанин је, као директор, водио рачуна о писању штампе и настојао да анимира и имућније грађане да поклоне платна музеју. Готово све одлуке доносио је у сарадњи са кнезом Павлом, а из преписке се види да је о одлукама самостално донетим кнеза истог трена обавештавао.

Стручност, истинска преданост послу и неуморно залагање потврђено у претходним годинама сарадње препоручили су Милана Кашанина за место директора Музеја кнеза Павла. Тако је интензивна сарадња Милана Кашанина и кнеза Павла настављена и приликом стварања Краљевског музеја, за који је краљ Александар Карађорђевић уступио зграду Новог двора. Рад на његовом настајању поклопио се са убиством краља Александра у Марсељу. Кнез Павле је постао намесник 1934. године, преузео је власт, што је истовремено значило мање времена за посвећеност Музеју. Нешто пре отварања, Музеј је понео име кнеза Павла. Формиран је спајањем Хисторијско-уметничког музеја и Музеја савремене уметности, а за јавност је био отворен у јануару 1936. године. Како претходно није био укључен у политички живот, кнез намесник се наједном обрео у тешкој и сложеној политичкој ситуацији. У Кашаниновим необјављеним записима о кнезу Павлу пише да му је после смрти краља Александра рекао: „Моје име се није смело помињати по новинама. Моја жена и ја као два очајника седимо увече. Никога не знамо.”¹² Неспokoјан и забринут, сасвим окренут вођењу унутрашње и спољашње политике, кнез Павле је макар могао бити миран када је о музеју реч. „Мало је познавао нашу земљу, и географски, и етнички, и историјски. Мало је познавао и људе. Није био сигуран у именима својих министара, нити је знао много о њима. С ким је он радио, радио је с министром двора и

¹¹ М. Кашанин, „Сава Шумановић”, нав. дело, 151. Узгред, постоји и једна анегдота у вези са Шагаловим делом које се у овом наводу помиње. Када је Кашанин од Флорана Феласа купио Шагалову слику за Музеј, немајући где да је у хотелу држи, однео ју је у нашу амбасаду. Тадашњи амбасадор, др Мирослав Спалајковић, рекао му је када је видео слику: „Кажите ви вашем Кнезу, кад буде куповао за своје паре, нека купује ове глупости...! А не да ово носите нашем народу у Београд!”

¹² Из необјављених Кашанинових записа о кнезу Павлу (РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради).

председником владе. У Музеју, чији је био инспиратор, никога није познавао од особља осим мене нити се за кога интересовао. Одговоран свему био сам само ја, као што су службеници били одговорни мени.”¹³ Имајући, дакле, потпуно поверење у Милана Кашанина, знао је да је музеј у сигурним рукама. Новонастале околности учиниле су да је алфа и омега Музеја кнеза Павла постао Милан Кашанин. Покровитељство моћног и истанчаног љубитеља уметности, кнеза намесника, и даље је наставило да олакшава реализације идеја и подстиче радни елан. Али Кашанин је бринуо о томе како Музеј живи и пулсира. Водио је Музеј кнежевог имена са намером да од њега постане „пријатна и жива кућа, у којој се не само стиче и богати знање, него и развија сензибилитет, – а сензибилитет је најстручнија мера културе једног друштва.”¹⁴ Бринуо се о најситнијим детаљима, од униформе запослених до обезбеђивања материјалних средстава за набавку слика, конципирао и организовао изложбе, старао се о распореду музејских експоната, организовао предавања... И даље се придавала важност одзивима домаће и иностране штампе и добрим везама са овим листовима. Уз себе је имао сјајан и стручан тим запослених кустоса и сви заједно, као јединствена целина, допринели су стварању модерног музеја. Директор Кашанин је посвећено водио бригу да „унутрашњи радни механизам” Музеја кнеза Павла „буде стално у покрету као срце, као сат”.¹⁵ О разгранатим активностима Музеја сведоче велике изложбе, богати каталози, публикације, као и часопис *Уметнички џреџлед* који је излазио од 1937. до 1941. године под уредништвом Милана Кашанина.

Избором стручног и часног лица за директора Музеја, кнез Павле није погрешно. Са Кашанином је делио веру у племенитост заједничке културне мисије. Нема нимало позе ни снисходљивости када у писму кнезу Кашанин напише: „Ја безгранично верујем у српски народ, у Србију и Онога који их сад води.” Он никада није заборавио да је захваљујући покровитељству моћног љубитеља уметности, кнеза Павла Карађорђевића, упознао значајне сликаре и историчаре уметности тога времена. И не само њих, гости кнеза Павла из света политике, културе и науке обавезно су долазили у посету Музеју. Сликвито, са мало речи, Црњански је у својим *Ембахадама* пишући о кнезу, узгредно посведочио о томе како су се кнежеви гости ослањали на Кашаниново познавање историје уметности:

¹³ Исто.

¹⁴ Милан Кашанин, „Шта су, и чему данас служе музеји”, *Време*, 6, 7, 8. и 9. јануар 1936, год. XVI, бр. 5025, 13.

¹⁵ Навод је, поново, из Кашаниновог текста „Шта су, и чему данас служе музеји”. Видети претходну напомену.

Кнез Павле је био осетљив на одело позваних, а хладан у општењу с људима. Генерали, који су ишли у аудијенцију код њега, свраћали би, прво, у Музеј Принца Павла, код директора Музеја, Кашанина. Распитивали би о сликама и сликарству. Желели су да им Кашанин каже нешто о томе, да би то поменули, у разговору, код кнеза, који је важио за znalца уметности и сликарства. Била је то изрјадна комедија.¹⁶

У сваком случају, обострано уважавање и поштовање учинили су да пословна сарадња кнеза Павла Карађорђевића и Милана Кашанина полако пређе и на приватан фон. Кашанинов трећи син, Павле, добио је име по кнезу, а ћерка Марина добила је име по сестри кнегиње Олге. Кумовао им је на крштењу кнез Павле.

Постоји, међутим, и друга страна медаље. Организовање и вођење оваквог музеја тражило је целог човека и није Кашанину остављало простор за књижевно стварање. Такође, нема сумње да је његова блискост са кнезом намесником изазвала много зависти. Неки му то никада нису опростили. Колико је у предратно време био у повлашћеној позицији због те сарадње, толико је после рата постао жртва. У оба случаја, сарадња са кнезом Павлом му је великој мери одредила и променила живот. Био је у самом центру уметничких дешавања и само тренутак касније, након ратног вихора, гурнут на маргину.

Музеј кнеза Павла, под тим именом, постојао је девет година, а Кашанин је све време био на месту директора. Првих година уз безрезервну подршку кнеза Павла. За време окупације, Кашанин је остао сам. На ветрометини. У ратним приликама позиција директора Музеја кнеза Павла никако није била пожељно место. Будући да је Музеј свакодневно радио током окупације, Кашанин не само да је морао да одржава привид да је све у реду већ и да, често уз велики ризик, сачува музејске драгоцености. У ту мисију уложио је сву своју енергију. Трпео је, као ратни директор, малициозне нападе објављиване у штампи, одговарао на захтеве да достави имена запослених Јевреја или Цигана, на равне части делио пристигла следовања свим запосленима... Музеј је, и у ратним годинама, морао да ради „као срце, као сат”. Као директор, био је у обавези да перманентно пише извештаје Министарству просвете. Ови извештаји данас представљају драгоцен документ и путоказ за проучавање рада Музеја за време окупације и описују динамику ратног живота Музеја.¹⁷

¹⁶ Милош Црњански, *Ембахаде I–III*, прир. Борислав Радовић, Нолит, Београд 1984, 300–301.

¹⁷ Извештаји Милана Кашанина, као и документација о ратним годинама Музеја кнеза Павла, чува се у архиви Народног музеја. Захваљујући сарадњи

Из њих сазнајемо да је након бомбардовања 6. априла 1941. Кашанин захтевао да се на улазу у Музеј поставе камере како би се вршио надзор о томе ко у зграду улази. Страдалој Народној библиотеци послао је помоћ у виду издања Музеја. Поручио је специјалан печат како би обележавао све уметничке експонате у власништву Музеја. Број запослених био је смањен, али он се борио да његови кустоси не остану без посла, што је од њега као директора тражено. У овим извештајима читамо и о посетама Музеју, честим мукама са огревом и загревањем музејских просторија... Документација потврђује Кашанинову свакодневну бригу о финансијама, ресторацији слика, поправкама на згради... За време окупације у Музеју је одржаван курс за музејски подмладак, у намери да се настави са просветитељском функцијом Музеја.

Имајући у виду све недаће са којима се Кашанин свакодневно борио током ратних година, не чуди што је у сећању Дејана Медаковића, волонтера у Музеју за време окупације, остао забележен као строг и ћутљив директор.¹⁸ Исто тако, Медаковић је на другом месту истакао да је Кашанин „достојанствено подносио обавезна понижења и неразумевања. Нама који смо га познавали из тешких окупацијских дана, јасно је да се он огласио за време окупације искључиво у функцији одбране Музеја који му је био поверен”.¹⁹ Сачувао је Музеј и сачувао је образ.

Крај 1944. године донео је, готово једновремено, два тешка ударца Милану Кашанину и његовој породици. У уличним борбама запаљен му је стан. Са супругом и четворо деце нашао се на улици. Након тога срамно је смењен са места директора Музеја. Постао је пензионер у пуној радној снази, са непуних педесет година. На његово место победоносно је дошао Вељко Петровић, а Музеј кнеза Павла је преименован у Народни музеј.

Понижен и омаловажен, у злехудо време када су се мериле заслуге и доприноси новом поретку, он је био проглашен за квислинга. Преко тога што је успео да сачува Музеј кнеза Павла и драгоцену уметничка дела, *Мирослављево јеванђеље* и заставе српских пукова, ћутке се прелазило. Иако му је замерано то што је објавио две књиге за време Другог светског рата (*Два века српског сликарства* и *Уметности и уметници*), Кашанин је још више био обележен због сарадње са кнезом Павлом. И други писци су обја-

Матице српске и Народног музеја, део Кашанинових писама из архиве Народног музеја биће објављен у књигама преписке Милана Кашанина.

¹⁸ Мислим на сећања Дејана Медаковића објављена у другој књизи *Ефемерис: хроника једне породице*.

¹⁹ Дејан Медаковић, „Милан Кашанин (1895–1981)”, *Зборник Народног музеја*, XVI/2, Народни музеј, Београд 1997, 32–33.

вљивали књиге за време рата, али није свима једнако због тога суђено. У тешким поратним годинама на Кашаниново писање и деловање будно се мотрило. Чак и касније, када су стеге попустиле, он се увек лако могао елиминисати као – сарадник окупатора. Без образложења и без јасне кривице.

Пред читаоцима је, дакле, сачувана преписка Милана Кашанина и кнеза Павла Карађорђевића:

I

14 Богојављенска

5 август 1929
Београд

Ваше Височанство,

Топло благодарим на високој пажњи коју сте ми указали и на радости коју сте ми причинили својим писмом. Срећан и охрабрен, молим за дозволу да јавим о Музеју још неколико вести.

Чим је била достављена жеља Вашег Краљевског Височанства да се публика пушта у Музеј без наплаћивања улазница, тако је било учињено, и Музеј је постао приступачан посетиоцима, од 23 јула. Одзив публике је леп. За првих осам дана забележено је близу хиљаду посетилаца. Интересовање не опада него расте: јуче, у недељу, походило је Музеј 352 посетиоца, – што је код нас рекордан број, особито сад у лето, кад су школе распуштене а имућнији свет по бањама.

О Музеју су писали, и још увек пишу, дневни листови и часописи. Одзиви штампе се прикупљају и остављају у музејску архиву.

Ма да се улазнице не наплаћују, није се обуставило тражење да се за то добије одобрење, које има Штросмајерова Галерија у Загребу. До јесени, одобрење ће се свакако добити, па се онда, по нахођењу, може и увести и не увести, по жељи. Можда није несмотрено да се оно има у резерви.

Шедрван се опоравља! Трошкове подноси општина београдска. Радници су већ на послу, а надзор води скулптор г. Тома Росандић. Преправке ће трајати месец дана и, чим буду завршене, шедрван ће се инсталирати на одређеном месту, према нацрту који је затражен и добијен из Ниша.

Исто тако општина узела је на себе да експроприше део суседног имања, о чему [су] се водили дуги и замршени разговори. Сви су изгледи да се од те одлуке неће више одустати.

У грађевинској секцији израђен је пројект темељитог осигурања крова на музејској згради, која је досад сваке зиме прокишња-

вала. Кредит је дало Министарство Просвете, и с послом треба да се почне одмах. У материјал и у општи изглед крова неће се ништа дирати.

О сликама које треба да стигну у Музеј из Француске, опширнија вест је изишла у београдскоме „Времену”. Колико се одатле види, Matisse који ће доћи за Музеј није познати Henri Matisse, него један његов имењак. Можда би неки наши угледни сликари који живе у Паризу (Милуновић, Шумановић) могли прикупити за Музеј нешто и од оних француских уметника од којих или није тражен или није добијен поклон. Са одобрењем Вашег Краљевског Височанства, обратио бих се, на погодан и дискретан начин, Милуновићу и Шумановићу, с пријатељском молбом да виде да ли би хтели дати нешто за Музеј Henri Matisse, Bourdelle, Derain, Vlaminck, Lothe, Maillol, Utrillo, и други, с којима су они у врло добрим везама.

Од наших старијих уметника, Музеј је добио још две принове. Син сликара Аксентија Мародића, савременика Стеве Тодоровића и Новака Радонића, уступио је Музеју две добре слике свог покојног оца. Можда би се, на дискретан начин, могло од грађана добити још поклона од вредности, за што молим одобрење.

Дубоко сам благодаран Вашем Краљевском Височанству на топлим интересовању за мој одмор. Када буду посвршавани неодложни послови који су у току, надам се да ћу моћи отићи на 14 дана у Јужну Србију, ради довршења започете монографије о нашем сликарству XIII века. Тако бих спојио *dulce cum utile*, и освежио се у природи.

Предано молећи за извину за овако дуго писмо,
Вашем Краљевском Височанству
верни и одани

Милан Кашанин

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 15-935/663-665]

II

14, Богојављенска ул.

29 април 1930
Београд

Ваше Височанство,

Због тродневног бављења у Лондону, на нашој уметничкој изложби, куд сам био службено послат у последњем тренутку; затим, због ускршњих празника и зато што се г. Бранко Поповић одмах вратио у Београд, тако да сам у Паризу сам остао, – због

свега тога задржао сам се на путу осам дана дуже него што сам предвиђао и, тако, био лишен среће да затекнем Ваше Краљевско Височанство у Београду. Предано молим за извину и за дозволу да писмено саопштим шта сам урадио у Паризу.

За две недеље, посетио сам преко двадесет француских уметника у њиховим атељеима. Свуда сам наишао на најлепши пријем и на живо интересовање за Музеј. Један део уметника спреман је да поклони Музеју по који свој рад; други део је вољан да прода слике по врло повољним условима. Поклонили би слике Favogu, Per Krogh, Oudot, Gimmi, и други. Г-ђа Bourdelle уступа бесплатно сваку скулптуру свог покојног мужа, с тим да се плати материјал при одливу у бронзу. Изгледа да би се под истим условом могли добити и Rodin и Maillol. Сликари André Lhote и Simon-Levy даће платна по 2000, а аквареле по 600 франака. Велики уметници, као Derain, Vlaminck и R. Dufy, саопштили су ми да у принципу не поклањају, али да ће Музеју уступити своје слике по најнижој могућој цени: оне исте радове које они обично продају по 50–100.000 франака, уступили би Музеју за 5–10.000 франака. Matisse и Bonnard су били отсутни из Париза, тако да их нисам видео.

Због краткоће времена, нисам дочекао крај акције коју сам био развио. Лично, са својим пртљагом пренео сам слику коју је дао А. Favogu и цртеж од Archipenko, с тим да се касније прикупе слике од осталих уметника. Уверио сам се да би било потребно провести у Паризу најмање месец дана и, за то време, више пута посетити сваког уметника, анимирати га за Музеј и спријатељити се с њиме; за такву акцију најпогодније време је друга половина маја и почетак јуна, јер је онда уметничка сезона у пуном јеку и сви уметници у Паризу. Исто тако, потребан би био кредит од 50–75.000 франака сума за коју би се под најбољом ценом, купили радови великих уметника. На тај начин, – мало пријатељским везама, а мало куповином, – могло би се набавити 30–40 првокласних уметничких дела.

За кредит има три извора. Г. Кумануди је, пред мој пут, обећао, у начелу, материјалну помоћ за набавку француских слика. Министарство Просвете има, у овогодишњем буџету, 350.000 динара за уметност и књижевност, тако да би могло одвојити извесну суму за овај циљ. Сам Музеј је уштедео, у прошлогодишњем буџету, 11. 000 динара. Из та три извора свакако ће се наћи потребна сума за откуп.

Одмах од данас потрудићу се да обезбедим потребан кредит и помоћ у Министарству Просвете и Иностраних Дела. После тога, нећу ништа предузимати без одобрења, жеља и упута Вашег Краљевског Височанства, нити се поново кретати на пут.

Најпосле молим за дозволу да саопштим да је суседно имање процењено и дефинитивно откупљено; чим комисијско решење прође све законске формалности, почеће се са рушењем суседног зида и са заокругљавањем музејског парка.

Руске слике су размештене у одељења за руску уметност. [РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма, недовршено]

III

8, Богојављенска ул.

25 јул 1930
Београд

Ваше Височанство,

У тренутку кад се враћам из Париза, у коме сам се задржао цео месец, благодарећи помоћи коју сте ми изволели указати и коју не могу заборавити, – молим за дозволу да саопштим, у прилогу овог писма, листу уметника и њихових дела која су узета или добивена за Музеј.

Не усуђујем се замарати Ваше Краљевско Височанство опширним причањем о свим занимљивим догађајима који су пратили куповање слика; надам се да ћу то моћи изложити усмено на јесен. Посетио сам преко четрдесет уметника (Вламенку сам ишао у Нормандију, у Verneuil), и обишао сам све трговце уметничким делима. До крајњих граница могућности држао сам се листе коју сте изволели утврдити; од листе сам одступао само кад се који уметник налазио врло далеко од Париза или кад му је слика била и одвише скупа. Признајем да није било увек лако добити најбоље радове од најбољих уметника по најнижој цени.

Све слике су пренесене у Посланство, где ће бити спаковане, осигуране и експедоване за Београд на Управу Двора. Због краткоће времена, фотографисање слика извршиће се у Музеју, у Београду, крајем августа месеца.

Молим за извину што ћу додати још и ово: од многих уметника добио сам честитања на идејама и уметничким погледима Вашег Краљевског Височанства. Речено ми је да нико, ни Французи, немају срећу да им стоји на челу личност толико савремених идеја и префињеног укуса.

Подносећи извештај о свему овом, топло молим Ваше Краљевско Височанство да верује да сам, са своје стране, учинио све могуће да у Музеј дође што више и што бољих слика. Моја највећа срећа биће ако, идући пут, на пролеће, Ваше Височанство буде

лично бирало радове за Музеј, а мени додели улогу пратиоца. Постараћу се да Музеј опет дође до средстава за куповину. Прилике су у Паризу ванредно повољне, и још увек се могу набавити, релативно јевтино (од 50 до 100.000 франака), и велики мајстори, Реноар, Сезан, Сислеј и Моне. Нешто ће при томе помоћи и везе које сам стекао са уметницима и директорима уметничких часописа, који су ми тражили чланке о Музеју и о нашој уметности, старој и новој.

Свестан одликовања којим сте ме изволели почаствовати, дајући ми Своје високо поверење и пружајући ми помоћ за боравак у Паризу, благодарим топло и од свег срца на свему, и молим Ваше Краљевско Височанство да изволите примити уверење мога најдубљег поштовања и понизности.

Милан Кашанин

[у прилогу писма:]

1. Vuillard, Étude	- - њоклон
2. Friesz, Paysage	8.000.- frcs.
3. Friesz, Fleurs (aquarelle)	3.750.-
4. Utrillo, La rue des Saules	20.000.-
5. Brianchon, Danseuse	4.000.-
6. Vlaminck, Paysage	7.000.-
7. Vlaminck, Fleurs	10.000.-
8. Derain, Nu (sanguine)	- - њоклон
9. Van Dongen, Portrait	10.000.- frcs.
10. S. Valadon, Fleurs	10.000.- frcs.
11. R. Dufy, Paysage	9.000.-
12. R. Oudot, Nature morte	5.000.-
13. M. Kisling, Portrait	6.000.-
14. A. Favory, Paysage	- - њоклон
15. Ch. Dufresne, Le philosophe	3.200.- frcs.
16. C. Terechkovitch, Paysage	3.500.-
17. C. Terehovitch, Portrait	- - њоклон
18. M. Chagall, Scene paysanne	8.000.- frcs.
19. Y. Alix, Bois (aquarelle)	1.500.-
20. Modigliani, Dessin	- - њоклон

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 15-935/663-667]

IV

МУЗЕЈ САВРЕМЕНЕ УМЕТНОСТИ
8, БОГОЈАВЉЕНСКА
БЕОГРАД

1. јануар 1931.

Ваше Краљевско Височанство,

Желећи Вам добродошлицу, слободан сам саопштити да сам, прошле суботе, имао част, адресовати на Париз извештај о новостима у Музеју, заједно са холандским часописом *De Kunst* и са једним нашим недељним листом, у којима су изашли чланци о Музеју и репродукције.

У нади да ће се та пошиљка вратити, достављам данас само то да ми је при руци једна икона, која може бити из друге половине XIV или са почетка XV века, и која припада итало-византијској школи, рад грчкога мајстора. При руци ми је и литература за датацију иконе, која је врло добро очувана и представља Благовести. Сећам се да сте једанпут изволели изразити жељу да бисте волели имати такву икону.

Стојећи у свему на располагању В. К. В., молим да благоизволите примити уверење о мојој постојаној оданости и понизности. [РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма]

V

МУЗЕЈ САВРЕМЕНЕ УМЕТНОСТИ
8, БОГОЈАВЉЕНСКА
БЕОГРАД

28 јануар 1931

Ваше Височанство,

Предано молим за извину што се усуђујем упутити ово мало речи, које достављам само стога што не знам да ли ћу ускоро имати част и радост да Ваше Краљевско Височанство обрадује Музеј посетом.

Наш посланик у Хагу, г. Бошко Христић, после аудијенције у коју сте га изволели примити, долазио је у Музеј и замолио ме да му помогнем у прикупљању и избору слика холандских. По жељи г. Христића, молим за дозволу да, средином фебруара, покушам да отпутујем на две недеље у Хаг и да се нађем на руци г. Христићу и олакшам му посао.

Био бих безмерно захвалан на саветима које бисте ми изволели послати, али се надам да погађам мисли Вашег Краљевског Височанства када држим да је главно да се добије Van Gogh, а после њега Jongkind, Maris, Mesdag, Israels, Mauve и Toorop, а од млађих можда Leyden и Kruysen.

Са најлепшим жељама за здравље Вашег Краљевског Височанства, остајем

одани

Милан Кашанин

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 15-935/668]

VI

МУЗЕЈ САВРЕМЕНЕ УМЕТНОСТИ
8, БОГОЈАВЉЕНСКА
БЕОГРАД

5 април 1931

Ваше Краљевско Височанство,

Част ми је доставити цене слика које сте изволели запазити на немачкој изложби. Комесар изложбе, г. Кун, каже ми да ће се при куповини за Музеј учинити попуст.

Последњу свеску из Propyläen Kunstgeschichte (Einstein, Die Kunst des 20. Jahrhunderts) нисам могао наћи ни у једној књижари. Поручена је, биће у Београду за три до четири дана.

Молим Ваше Краљевско Височанство да благоизволи примити уверење најдубљега поштовања и понизности.

М. Кашанин

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма]

VII

МУЗЕЈ САВРЕМЕНЕ УМЕТНОСТИ
8, БОГОЈАВЉЕНСКА
БЕОГРАД

22 април 1931

Ваше Краљевско Височанство,

Срећан и благодаран због писма које сам овог тренутка примио, молим за дозволу да саопштим да сам обавестио г. Куна да се узима за Музеј Коринтов акварел „Pavillon Maseotte”. Тачна и послед-

ња цена је била 3000 марака или 41.400 динара. Акварел прво иде на изложбу у Загреб, а оданде се шаље на Двор. Плаћања ће се извршити по пријему слике, крајем маја, по предлогу г. Куна, који је веома задовољан и благодаран на пажњи Вашег Височанства.

Стигао је из Хага г. Христић, са веома пријатним вестима, али ми није хтео све саопштити, пре него се пријави у аудијенцију и прво Вашем Височанству изложи шта је све учинио.

Музејски парк се увелико ради и биће готов за осам дана, јер је општина ставила на расположење петнаест радника. У исти мах се изводи малтерисање, кречење и фарбање зграде, што ће се завршити у року од две недеље. Био бих веома благодаран Вашем Краљевском Височанству на савету о боји којом ће се зграда окречити. Мајстор предлаже боју фарбе којом је окречено Министарство Спољних Послова, преко пута Двора. У нади да ће Ваше Краљевско Височанство моћи ускоро обрадовати Музеј посетом, начиниће се три-четири мустре на зиду, да би се могла изабрати најлепша боја.

За капију на огради цркве Св. Марка и сам [сам] се бојао да би била за Музеј велика, нарочито због малог растојања од улице до зграде. Консултоваће се два-три архитекта.

Последња свеска из Propyläen-Kunstgeschichte моментано је распродата. Ново издање је у штампи и, чим изиђе, набавиће се.

Слике добивене из Министарства Спољних Послова неће бити размештене пре него што их прво види Ваше Краљевско Височанство.

Свесрдно благодарећи за сталну бригу према Музеју, и желећи најбоље здравље Вашем Краљевском Височанству, остајем одани слуга

М. Кашанин

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 15-935/669-670; Концепт писма у РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради]

VIII

MUSÉE D'ART CONTEMPORAIN

8, BOGOJAVLJENSKA

BELGRADE

30 мај 1931

Ваше Краљевско Височанство,

У живој жељи и у нади да се Ваше Краљевско Височанство опоравило и задобило расположење које је сваког усређавало, молим за дозволу да саопштим о Музеју неколике новости.

Краљевски консул у Амстердаму, г. Меренс, јавља да су досад скупљене слике од 21 холандског уметника, и да се са прикупљањем наставља. Слике ће бити у Београду крајем септембра или почетком октобра. Комитет ће спремити и специјалан каталог, са репродукцијама, са податцима о сликарима и описом слика.

У самом Музеју је главна новост да је уређена цела башта, са свих страна, и да је кућа сва изнова окречена, путерасто светлом бојом, и да су прозори и врата поново офарбани како су били, тако да су сад и башта и зграда потпуно уређене и чисте. Посета је сада врло велика, и због лепог времена и због краја школске године: има дана кад буде по двеста и више посетилаца.

Међу уметничким објектима, новост је слика г-ђе Маринковић, која је поклонила свој пејзаж „Млаву”. Министарство Просвете је откупило са Пролећне изложбе подоста слика, од којих ће се неке моћи одабрати за Музеј. Немачке слике још нису стигле са изложбе у Загребу, али се очекују сваког дана.

Највише посла је задавало, и задаје још увек, прикупљање суме за набавку француских слика у Паризу. Многи наши људи су обећавали помоћ, али досад их се мало одазвало. Скупљено је, до данас 100.000 динара. Та сума ће се повећати кад јој се буде додала сигурна помоћ Министарства Просвете, тако да ће цела износити 150-200.000 динара.

Пошто ми је највећа жеља да се куповина изврши ове године по личном избору Вашег Краљевског Височанства, молим за инструкције да ли бих се могао кренути за Париз између 10 и 15 јуна, јер ће до тога рока бити све спремно, сем у случају непредвиђених тешкоћа.

У нади да ћу ускоро моћи поднети опширнији усмен извештај о музејским пословима, молим Ваше Краљевско Височанство да благоизволите примити уверење најдубље оданости и понизности.

М. Кашанин

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 15-935/681, 683-684; Концепти писма у РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради]

IX

МУЗЕЈ САВРЕМЕНЕ УМЕТНОСТИ
8, БОГОЈАВЉЕНСКА
БЕОГРАД

25 јула 1931

Ваше Краљевско Височанство,

Дубоко дирнут писмом којим сте ме изволели почаствовати, благодарим на изразима задовољства поводом набавке Degas-ова пастела, који је све лепши што га човек дуже гледа. Свестан сам да је најмање моја заслуга што је тај дивни пастел набављен, и још увек сам немиран што сам сувише веровао људима који су обећавали помоћ: била је мала и много мања него што сам се дуго надао. Настојаћу да за јесен прибавим нова средства за набавку слика.

За Forain-а сам се интересовао од првог тренутка у Паризу; на жалост, стари уметник је био тешко болестан и умро баш тих дана, као што је Вашем Краљевском Височанству сигурно познато.

Успео сам, међутим, да дођем у везу с многим париским директорима музеја и уметничких часописа. Засада је постигнуто да су гг. Dezarrois, Jacques Guenne, Waldemar George и Gaston Poulain изјавили готовост да стално доносе вести о Музеју Вашег Краљевског Височанства у часописима Revue de l'art, L'art vivant, Formes, Beaux-Arts и Comoedia. Исто тако, предузети су кораци да Музеј буде обавештаван о продајама у Salle Drouot.

Директор градског музеја у Букурешту, г. D. V. Rossetti, сам од себе је понудио да прикупи и пошаље на дар неколико репрезентативних слика савремених румунских уметника. Молим за инструкције да ли да се поклон прими, ако директор Музеја из Букурешта заиста остане при својој идеји и буде ми писао, као што је обећао.

При повратку у Београд (22 јула), приступио сам размештању нових објеката: Министарство Просвете је откупило и даровало десет радова са Пролетње изложбе, а Министарство Иностраних Дела осам слика од наших уметника који живе у Паризу и који се сматрају од најбољих у млађој генерацији (Милуновић, Узелац, Челебоновић и Аралица).

За годину дана, Музеј је увећан са 78 слика и 3 скулптуре; од тога броја отпада на стране уметнике 28 дела. Број посетилаца, од отварања Музеја, ускоро ће износити 30. 000. Кад ускоро дође Degas-ов пастел, – за који већ сад влада велико интересовање међу нашим уметницима, – и кад на јесен буде отворена холандска колекција, нема сумње да ће посета Музеју бити још већа и кориснија.

Истински сам срећан и благодаран што сам изабран да се бавим овако лепим радом, о коме сам целе младости сањао. Добро се сећајући сваког тренутка који сам имао част да проведем у друштву Вашег Краљевског Височанства у Паризу, и никад не заборављајући своју дужност и примере које сам могао видети у свету, молим да благоизволите примити уверење о мојој постојаној тежњи ка усавршавању, са осећањима ваздашње оданости и понизности.

Милан Кашанин

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 15-935/671-673; Концепт писма у РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради]

Х

МУЗЕЈ САВРЕМЕНЕ УМЕТНОСТИ

8, БОГОЈАВЉЕНСКА

БЕОГРАД

2 септембра 1931

Ваше Краљевско Височанство,

Хитам да одговорим на питање које сте ми изволели упутити преко писама које сам овог часа са радошћу примио.

Јавио сам се г. Меренсу 12 августа, и замолио га да ме обавести: о свом доласку у Београд, о пошилици слика, о броју гостију, и о свему другом што је у вези са отварањем холандског одељења у Музеју. Одговор г. Меренса још увек чекам.

Овога часа послаћу му ново писмо и замолити га да свечано отварање сале буде почетком октобра, између првога и петог. Одговор г. Меренса саопштићу Вашем Краљевском Височанству истог тренутка и најкраћим путем.

У последњем свом писму, које сам био слободан да пошаљем по повратку из Париза, о г. Меренсу нисам јављао зато што нисам имао од њега никаквих вести.

Degas-ова слика је баш данас стигла, а са управом Двора је регулисано питање Corinthe-ове и Hofe-ове слике; пошто је новац положен, обе слике су пренесене у Музеј.

Увек спреман да се одазовем жељама Вашег Краљевског Височанства, молим да благоизволите примити уверење моје постојане оданости и понизности.

Милан Кашанин.

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 15-935/674-675]

МУЗЕЈ САВРЕМЕНЕ УМЕТНОСТИ

8, БОГОЈАВЉЕНСКА

БЕОГРАД

4 септембра 1931

Ваше Краљевско Височанство,

Част ми је сопштити да сам одмах, по пријему првог писма, био упутио депешу г. Меренсу и замолио га да ме телеграфски обавести да ли се може холандска сала отворити између првог и петог октобра.

Данас, по пријему другог писма, видим да сам се мало пожурio са депешом г. Меренсу. Учинио сам то био стога што сам желео да Ваше Краљевско Височанство буде што пре обавештено о датуму и да би Холанђани имали времена да пошљу слике и да се спреме за пут.

Одговор г. Меренса очекујем у току данашњег или сутрашњег дана, и одмах ћу га доставити Вашем Краљевском Височанству, да не би било неизвесности.

У Музеју је све у реду. Још од пролетос је паркирана цела башта, зграда поново окречена (на боље), прозори и врата офарбани, служитељева кућица сазидана, посета увек једнако добра. Дневни листови и часописи, па чак и календари, чешће доносе о Музеју понеку вест или чланак са репродукцијама. Од скоро се спремају фотографски снимци и чланци за француске уметничке часописе. Странци се уопште врло живо интересују за Музеј, нарочито Енглези и Американци. Недавно се у Београду бавила једна већа археолошка америчка мисија, чији чланови су се врло ласкаво изразили о Музеју, нарочито г-ђа Naas, која и сама има већу приватну колекцију модерног сликарства.

Истинска радост је гледати како се Музеј развија и како изазива интересовање на свим странама. Драг ми је овај посао, и срећан сам што сам у служби Вашег Краљевског Височанства. Једина ме брига мучи како да се повећа музејски буџет и да се дође до више новаца, па да се набави још неколико ствари као што је Degas.

У слободи да саопштим одговор г. Меренса чим га добијем, и да предложим нацрт програма за боравак холандских гостију ако би се свечаност ипак морала одржати почетком октобра, молим Ваше Краљевско Височанство да и овом приликом изволите примити уверење моје потпуне оданости и понизности.

Милан Кашанин

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 15-935/676-678]

ХП

МУЗЕЈ САВРЕМЕНЕ УМЕТНОСТИ
8, БОГОЈАВЉЕНСКА
БЕОГРАД

11 септембра 1931

Ваше Краљевско Височанство,
Овога часа примих од г. Меренса радиограм који имам част доставити уз ово писмо.

Одговор г. Меренса долази после седнице Холандског комитета који се састао у Амстердаму 9 септембра, чиме се објашњава релативно дуго чекање на одговор.

С друге стране, наш нови посланик у Хагу, г. Стражнички, јавља да ће слике бити послане за Београд 17 септембра и да их има 41.

Сваку нову вест из Холандије доставићу Вашем Краљевском Височанству чим је примим.

Молећи за инструкције и за жеље, слободан сам саопштити шта мислим предузети: обавестићу о свечаности г. Министра Просвете; начинити списак личности које ће бити позване на отварање; припремити чланке и фотографске снимке слика за дневну штампу; израдити за госте бесплатну железнички карту; организовати за Холанђане неки излет, да би упознали нашу земљу, ако се код нас дуже задржавају; замолити г. Министра Просвете да поднесе предлог о одликовању чланова Комитета.

У нади да ћу имати срећу да читам упутства Вашег Краљевског Височанства, молим да благоизволите примити уверење мога дубоког поштовања и понизности.

Милан Кашанин

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 15-935/679-680; Концепт писма у РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради]

ХПШ

21 септ. 1931

Ваше Краљевско Височанство,

Молим за дозволу да саопштим да се јавио г. Меренс, једном депешом и једним писмом, обавештавајући да су слике експедоване из Амстердама 17 овога месеца и да стижу у Београд око 28 септембра. Сам г. Меренс, са двојицом-тројицом чланова Комитета, долази око 1 октобра.

Комитет је спремио каталог који ће садржавати: 1) увод од г. Барда, директора градског музеја у Амстердаму; 2) преглед савремене холандске уметности, од г. Ван Белдара, директора уметничког одељења; 3) списак сликара и слика; 4) завршну реч од г. Меренса; и 5) десет репродукција.

Мере за дочек гостију и за свечаност биће предузете у споразуму и по саветима министра Двора, г. Бошка Јевтића, коме сам се јавио одмах из стопа када сам имао част да видим Ваше Краљевско Височанство.

У Београду се налази, у овом тренутку, доскорашњи посланик у Хагу, а сада у Атини, г. Бошко Христић; он ће помоћи саветима за дочек гостију и већ је дао корисна обавештења о њима.

Гости ће остати у Београду, и у нашој земљи уопште, најмање три, а највише осам дана. Предвиђа се да им се приреди и један излет кроз Шумадију до Тополе, а можда и даље до неких манастира или до мора.

Обавештен сам да ће им бити највећа срећа што ће бити примљени од Вашег Краљевског Височанства, и кад би им се даровала фотографија са својеручним потписом, и да добију орден св. Саве.

Већ је начињен списак лица (око 300) која ће бити позвана на отварање холандске колекције. Интересовање је већ сад врло велико.

Предузети су кораци да се на време изврше преправке у музејској згради и да се све спреми за размештај холандских слика.

Посла ће бити доста ових дана, али је главно да се све добро сврши.

Сваку нову вест од г. Меренса, и иначе, бићу слободан да доставим одмах!

Вашем Краљевском Височанству

одани слуга

Милан Кашанин

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма]

XIV

26 септ. 1931.

Ваше Краљевско Височанство,

Част ми је саопштити да су синоћ стигле, а јутрос да су распаковане холандске слике, њих 41 на броју. Стигле су апсолутно неоштећене, јер су биле запаковане темељито, по холандски, а сандуци су били пломбирани. Слободан сам уз ово писмо приложити списак слика и сликара.

Слике су апсолутно првокласне, и радост их је видети. Једино ми је жао што их нисте, Височанство, први видели; утеха ми је што ћете их оценити и видети боље но ико код нас.

Не изгледа да би се све слике могле сместити у једну собу; има их десетак великих сразмера. Мораће се, по свој прилици, узети за њих још једна соба, она у којој су руске слике. У томе случају, Французима би се уступила она мања енглеска соба, а енглеске слике би стале у две собе.

Предузето је све што треба за смештај слика, за преуређење соба, за дочек гостију и за свечаност 3 октобра. Г. Меренс је обавештен депешом да су слике стигле и замољен је да достави имена гостију и да јави да ли још ко осим њега долази са женом. Г. Мешировић је специјалним писмом позван на свечаност.

Засада све говори за то да ће отварање холандске колекције бити врло лепо.

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма]

XV

25 дец. 1931

Ваше Краљевско Височанство,

Молим за дозволу да саопштим новости о Музеју за последњих месец дана.

Као и досада, сем свакидашњих послова око одржања Музеја, предузимана је акција око његова унапређења и богаћења, како југословенског, тако и иностраног одељења. У томе циљу, прегледане су по свим државним надлештвима слике и скулптуре које су куповане од југословенских уметника за последњих десетак година. Нађено је на разним странама око стотину уметничких дела, и од њих је одабрано за музеј двадесет. На тај начин ће се, с једне стране, Музеј комплетирати, а с друге стране ће се слабије слике заменити бољима.

Црпећи поуку из искуства прошле године, при сабирању потребне суме за куповање слика од француских уметника, већ се ради на њеном прикупљању за идуће пролеће. Сем већ добивене помоћи од Народне банке, осигурана је помоћ и Министарства просвете, а унесена је мања сума и у наредни буџет самог Музеја. Да се не би тражило све од државе, замишљен је један апел на приватна имућна лица, банке и институције. Тако је спремљено писмо

нашим консулима по разним државама у Америци, јер има вероватности да би апел упућен њима уродио успехом. Слободан сам доставити концепт тога писма, с молбом за одобрење да се разашље.

Чине се кораци, исто тако, код имућнијих људи у Београду, да помогну Музеј прилогом за који ће се набавити слика на њихово име. Можда би било најбоље сазвати их једног дана у Музеј и изложити им потребу такве акције на конференцији; али ће се то учинити истом после повратка Вашег Краљевског Височанства и после опширнијег усменог извештаја о замишљеном писму.

У дневној штампи и часописима стално се пише о Музеју. Последње чланке, са илустрацијама, донео је холандски недељни лист *De Kunst* и наше *Недељне илустрације*, које сам слободан послати са овим писмом.

Молим Ваше Краљевско Височанство да, уз овај кратки оквирни извештај о Музеју у коме је све у реду, благоизволите примити уверење о мојој постојаној оданости и понизности. [РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма]

XVI

11-I-32

Ваше Краљевско Височанство,

По повратку са годишњег одмора, затекао сам једно писмо од нашег посланика у Хагу које ми је част доставити, са мишљењем да би можда најбоље било замолити г. Мелета да се, и сликама које жели да пошаље на дар Музеју, споразуме са представницима холандског комитета, г. Меренсом и г. директором Музеја г. Бардом. Није ми познато од какве је вредности сликар Пер Молен и, да не би било неспоразума, налазим да је најбоље да се они у Холандији о томе споразумеју, као и досад.

Друга новост је да организатори недавно затворене Изложбе старих мајстора предлажу да се однесу у Музеј и оставе у њему месец дана слике Медулићеве. Иако Медулић припада времену чији представници нису заступљени у Музеју, можда не би било рђаво изложити његове слике, једно због његове интересантности и вредности, а друго стога што би то био нов повод да се публика заинтересује за Музеј. Већа незгода је у томе што су предлагачи трговци, тако да би се излагању Медулића у Музеју могао можда замерити комерцијалан карактер.

Био бих срећан када бих са Вама, Височанство, могао разговарати о тим стварима, утолико пре што јуче нисам имао част и задовољ. да Вас видим и поздравим при посети музеју.

са најбољим осећањима,
[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма]

XVII

МУЗЕЈ САВРЕМЕНЕ УМЕТНОСТИ
8, БОГОЈАВЉЕНСКА
БЕОГРАД

17 јануар 1932

Ваше Краљевско Височанство,

Надао сам Вам се ових дана, па мислим да се још не осећате сасвим добро, што ме истински ожалашћује. Могу ли Вас ипак узнемирити, само тиме да изразим своју најтоплију благодарност на честитци којом сте ме обрадовали о нашој Новој Години, и да саопштим две пријатне новости?

Јуче је у Музеј долазио министар г. René Massigli, из Министарства Иностраних Послова у Паризу. Живо се интересовао за Музеј, који је цео прегледао, показујући изврсно познавање савременог француског сликарства. На поласку ми је рекао да се у Паризу спрема поклон Музеју („un petit cadeau”), али већ нисам могао сазнати какав и од којих уметника.

Друга новост је прецизнија. Био је прекјуче у Музеју један чиновник нашег посланства у Хагу, са порукама посланика г. Стражничког. Холандски сликари који су окупљени у клубу „Pulchri studio” у Хагу и „Arti et amicitie” у Амстердаму, после учешћа на међународној изложби у Венецији, желе да пренесу своју изложбу у Београд и да већину својих слика оставе на дар Музеју. Између осталих разлога, они би то учинили и због тога што налазе да њихове напредније и модерније уметничке струје нису довољно ни добро заступљене у колекцији коју је прикупио г. Меренс.

Изложба би требала да буде у септембру, у исто време кад треба да се одржи једна наша изложба у Амстердаму. Холанђани су већ образовали одбор за своју изложбу у Београду и повели преговоре са „Цвијетом Зузорић” за салу у Уметничком павиљону.

Размишљајући о томе, дошла ми је на ум мисао да би се та изложба можда могла приредити у Музеју, а не у Уметничком павиљону. Холандским уметницима и њиховом одбору, који плаћају

пут и осигурање од Венеције до Београда, учинила би се велика олакшица тиме што не би плаћали изложбену салу (30.000 динара!), а Музеј би од улазница и од каталога (који ће Холанђани сами штампати) могао имати приход од 15 до 20.000 динара. Ако бисте се, Височанство, сложили с тим планом, ја бих јавио г. Стражницком да им стоје на располагању музејске просторије, под условом да то не изазива нерасположење г. Меренса и првог комитета.

Извињујући се због овако дугог писма, молим Вас, Височанство, да и овом приликом примите уверење о моме најдубљем поштовању.

Милан Кашанин

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма]

XVIII

MUSÉE D'ART CONTEMPORAIN
8, BOGOJAVLJENSKA
BELGRADE

10 јун 1932

Ваше Височанство,

Срећан сам што Вам могу саопштити да је Музеј удвостручио своју суму добровољних прилога, тако да би се, као и лане, могао набавити неки добар рад, утолико пре што читам да су цене слика веома пале. Уздам се да бих се могао кренути за Париз 20 јуна. Био бих Вам веома захвалан, Височанство, на обавештењу да ли ћете се у то време бавити у Паризу, да бих Вас могао замолити да одаберете слике за Музеј.

Новост је да се, од 25 маја, у свима музејима наплаћују улазнице, тако да ће и с те стране бити нешто прихода за будућност. Каталог или Вођ кроз Музеј моћи ће се отштампати у државној штампарији, по узору једнога од енглеских каталога који сте ми изволели оставити пред пут. И од каталога ће чисти приход ићи Музеју. Сад се врше фотографска снимања и спрема се текст, а дефинитивној изради приступиће се по Вашем повратку у Београд. И од каталога ће свакако бити прихода.

Идеја о приређивању изложбе старе српске црквене уметности приводи се у дело. У сагласности са Њ. Св. Патријархом и са св. Синодом, образован је Радни одбор, у коме су и професори универзитета, господа Ст. Станојевић, Л. Мирковић и В. Петковић. У

име одбора, молим Ваше Височанство да се изволите примити Покровитељства те изложбе, која треба да буде једна од највећих и најлепших у нашој земљи, а одржаће се о Ускрсу 1933 на Техничком факултету, јер је Уметнички Павиљон мален за ту изложбу.

Изложба савр. југосл. умет. у Амстердаму, над којом сте се изволели примити Покровитељства, отвориће се у амстердамском градском Музеју 10 септ. и трајаће до 9 авг. Сви наши уметници, а тако исто и госпође из „Цвијете Зузорић”, који организују ту изложбу, били би срећни када бисте, Височанство, лично отворили ту изложбу у Амстр. 10 септ.

У нади да ћу усрдно имати част и срећу да Вас видим, молим Вас, Височанство, да и овом приликом примите уверење о мојој неограниченој оданости и поштовању.
[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма, поцепано]

XIX

6-VIII-32

Ваше Височанство,

У нади да сте у оном добром здрављу и расположењу, у којима сам имао срећу да Вас видим у Паризу, част ми је саопштити не много новости о Музеју и о изложбама над којима сте се изволели примити за покровитеља.

По повратку из Париза, који сам напустио сутрадан по Вашем одласку у Музеју сам затекао све у реду. Од недеље приступа се унутрашњем кречењу зграде и преуређењу слика, јер ће се добити више простора.

У предлогу држ. буџета за идућу годину, досадања сума за материјалне расходе је повећана, тако да ће износити 90. 000 динара. Исто тако, унесена је у буџет за штампање каталога у Држ. штампарији.

Слике су стигле у управу Двора, одакле ће бити пренесене у Музеј.

У Београду се бавио три недеље г. Меренс, углавном због наше изложбе у Амстердаму. На изложби ће бити показано око сто педесет слика и близу сто скулптура; сам г. Мештровић шаље 22 своја рада.

На црквеној изложби се такође ради. Већина господе из Одбора отишли су на научна путовања, да пронађу и напишу објекте који ће се донети на изложби.

Број посетиоца се преко лета нешто смањило, али се ипак могао положити на [нечитко] у Пошт. Штедионицу први двомесечни приход од улазница (1130 динара).

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма, недовршено]

XX

17. окт. 1932

Ваше Височанство,

Пријатно ми је што могу саопштити да Белгијска Влада о своје трошку преноси нашу изложбу из Амстердама у Брисел. Отварање изложбе у Бриселу извршиће се у присуству Белгијског Краља и Краљице 9 децембра у Palas des Beaux Arts.

Југословенски и белгијски радни одбор учинио ми је част да замолим Ваше Височанство да се изволите примити покровитељства наше изложбе у Бриселу, као што сте изволели да се примите за покровитеља изложбе у Амстердаму.

Обраћајући Вам се овом молбом, срећан сам што могу додати да је изложба у Амстердаму потпуно успела и да се много и заиста лепо писало о нашој уметности и нашој земљи. Осим тога, посредовање г. посланика Стражничког, Музеј ће добити ускоро слике које су поклонили холандски сликари W. Sluyter, Akkeringa, Bakker и Stelinck. Обавештен сам да ће се из Белгије такође моћи донети цела колекција савремених белгијских сликара по избору који ће учинити директор музеја у Брислу.

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма, недовршено, поцепано]

XXI

15 новембра 1932

Ваше Височанство,

Част ми је са највећом благодарношћу вратити књиге које сте ми изволели ставити на увид и које су ме веома занимале.

У исти мах, слободан сам доставити каталог француске изложбе који је дат у штампу. Изложба ће се отворити у Београду 11 децембра, у Уметничком павиљону. Програм отварања изложбе

поднеће Вашем Височанству удружење „Цвијета Зузорић”, у споразуму са француским послаником г. Naggiar-ом.

Вашем Краљевском Височанству
одани

М. Кашанин

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма]

XXII

26 дец. 1932

Ваше Височанство,

Част ми је саопштити да сам у два маха посетио француску изложбу и размислио о слици која би се могла узети за Музеј. Чини ми се да би нарочито две могле доћи у комбинацију: „Црвене руже” од П. Лапрада (бр. 61), и „Делије” од Ш. Дифреноа (бр. 42, лево од портрета Њ. В. Кнегиње Олге). Првој слици је цена 22. 000 франака, а другој 6.600 фр. Ако би се узела прва, мислим да бих могао писати г. L. Hautecœur-у да се цена вешто спусти. Више бих био склон да се узме друга, јер је лепа а није скупа, и јер је плаћање у францима, које је још увек тешко набавити у већој суми.

Био бих Вам, Височанство, врло благодаран кад бисте ми саопштили Ваш избор, јер се мени можда промакло нешто боље и интересантније.

Вашем Кр. Височанству
искрени

М. Кашанин

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма]

XXIII

15 јануара 1933

Ваше Височанство,

Дозволите да Вам од свег срца честитам на највишем одликовању Великог Крста Легије Часте, које Вам је дато као нашем највећем познаваоцу уметности и иницијатору новог уметничког живота у нашој земљи.

У исти мах молим за дозволу да саопштим да ми је одговорио на писмо г. Hautecœur, који јавља да је писао г. Bonnard-у да би му саопштио под којим условима би уступио Музеју слику која је изложена у Јесењем салону. Г. Hautecœur се, исто тако, заинтересовао због Музеја за две слике од Vuillard-а. Дефинитивне понуде, за Bonnard-а и Vuillard-а, доставиће г. Hautecœur за најкраће време, како он сâм каже.

Слободан сам уз ово писмо доставити и најновији чланак који је изишао о *Музеју* у загребачким „Народним Новинама”.

Молим Вас, Височанство, да примите, уз неподељене изразе радости, и моје најдубље поштовање,

М. Кашанин

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма, поцепано]

XXIV

7-II-33

Ваше Височанство,

Част ми је саопштити да је овога часа код Н. Б. добивен чек за исплату слике Ж. Дифреноа, и да ће одмах бити послат г. Hautecœur-у, с молбом да га преда где треба.

На тај начин су ликвидиране обе исплате у францима, и за слику Бонареву и за слику Ж. Дифреноа, – те Вас молим, Височанство, да се не бринете за набавку франака, и да ми дозволите да Вам благодарим на пажњи и на изјављеној готовости да лично помогнете Музеју.

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма, поцепано]

XXV

13 фебруар 1933

Ваше Височанство,

Част ми је саопштити да сам јутрос добио писмо до г. Hautecœur-а, који јавља да је примио оба чека, и да је један (од 6.000 fr) предао г. Ж. Дифреноа, а други (од 25. 000 fr) галерији Bernheim Jeune за слику Бонареву. Г. Hautecœur још јавља да му је галерија

Bernheim Jeune обећала да ће Бонареву слику одмах експедовати на адресу Управе Двора.

Г. Haut. нарочито моли Ваше Височанство да примите његову дубоку захвалност на великом интересовању за француску уметност, и нада се да ће Вам се слика Бонарева свидети. [РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма, поцепано]

XXVI

MUSÉE D'ART CONTEMPORAIN
8, BOGOJAVLJENSKA
BELGRADE

16 новембра 1933

Ваше Височанство,

Дозволите да Вам саопштим последње новости о Музеју, а међу њима на првом месту да је стигла слика Е. Pissarro-а, која ме је изненадила и лепотом и великим сразмерама. Даћу је фотографисати и објавити у новинама, са репродукцијама свих француских слика које су ушле у Музеј овога лета и јесени.

Duveen-у сам се извинио што је тако дуго чекао на новац за слике Laprade-а и М. Laurencin, које су му исплаћене ових дана преко Народне Банке. Молим Вас, Височанство, да ми не замерите што је то тако дуго трајало.

Г. Министар Просвете ми је саопштио да намерава ускоро приступити изради пројеката за адаптацију Новог Двора за Музеј. Ако би се томе послу приступило пре Вашег повратка у Београд, ја ћу се постарати да Вам се пројекти пошаљу на увид и на одобрење.

У Београду је недавно био г. [нечитко] и том приликом посетио Музеј, и интересовао се за Ваше Височанство и за нове музејске аквизиције.

У Паризу мора бити да има занимљивих изложба и концерата. Много би ме радовало ако бисте, Височанство, успели да набавите Renoir-а или Cezanne-а од Paul Guillaume-а, о којима сте ми говорили пред полазак у Париз. Ја ћу се потрудити да до пролећа осигурам малу суму да се купи нешто за Музеј.

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма]

МУЗЕЈ САВРЕМЕНЕ УМЕТНОСТИ
8, БОГОЈАВЉЕНСКА
БЕОГРАД

31 јануара 1934

Ваше Краљевско Височанство,

Тек што сам Вам се био јавио у Минхен, кад ми стиже Ваше писмо из Париза, које ме је врло обрадовало и на којем Вам најлеше захваљујем. Надам се да сте сад опет добро са здрављем и да Вам је пријатан живот у културном свету.

У Београду је главна новост да је дошао нов Министар Просвете, г. Илија Шуменковић, досадањи Министар трговине и бивши посланик на страни. Мислим да посетим ових дана г. Шуменковића и да га упознам са Музејом, у који раније није долазио.

Благодарећи помоћи Министарства Просвете, за Музеј су набављене две слике по врло повољној цени од 2.500 динара свака, и то један „Женски портрет” од А. Теодоровића (1768–1826) и један „Мушки портрет” од Павла Симића (1818–1876). Достављам фотографске снимке тих двеју слика, у нади да ми нећете замерити што су у Вашем отсуству набављене за Музеј, у коме има мало наших слика из XIX века.

Недавно сам имао прилику да видим колекцију слика и скулптура које је оставио иза себе пок. Воја Вељковић: скулптуре су све копије, а слике потичу од непознатих и непризнатих уметника, који су некад излагали у Salon National у Паризу, а сад су сасвим заборављени.

Бићу Вам, Височанство, веома захвалан ако на пролазу кроз Париз доспете да набавите за Музеј једног Derain-а или Segonzac-а. Наше француско одељење већ и сада веома привлачи посетиоце; у последње време је опет била у Музеју једна већа група Бугара из Софије, који нису могли да се начуде шта виде у Музеју у Београду. Долазе доста у Музеј и наши, нарочито недељом и празником, кад је улаз бесплатан; млади наши уметници посећују Музеј сваки дан. Ове недеље треба да учине посету Музеју студенти историје уметности са београдског универзитета, којима ће се том приликом одржати мало предавање.

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; концепт писма]

XXVIII

[1937]

PALAIS ROYAL

Поздрављам први број „Уметничког Прегледа” са особитом радошћу. Такав високо културан часопис недостајао је до сада нашој јавности и та се празнина осећала. Наш народ је увек имао дубок смисао за Уметност као што доказују многобројни споменици који, из најраније историје, красе нашу домовину. Срећан сам што се тај дух и данас испољава на снажан и видан начин.

Павле

[РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради; писмо је објављено у првом броју *Уметничког прегледа*]

XXIX

МУЗЕЈ КНЕЗА ПАВЛА ДИРЕКТОР

Београд, 21 мај 1938

Ваше Краљевско Височанство,

Захваљујем на сећању и поверењу да одаберем слике и скулптуре са изложбе у Уметничком Павиљону. Био сам двапут на изложби, и отићи ћу још једанпут, да би избор био што бољи и праведнији. Током сутрашњег дана ћу ревидирати свој списак и одмах Вам га послати.

На лицитацији у Паризу Géricault је отишао у друге руке. Изгубили смо га због 3000 франака. Г. Сирмаји ми јавља да није смео да нуди више од суме до које сам му рекао да може да иде. Видим да ме није потпуно разумео на телефону и да је због тако незнатне разлике упустио слику. Тешим се што чујем да ће у јуну бити још интересантијих лицитација. Већ сам се побринуо да нам се шаљу сви важнији каталози, да се оријентишемо.

Г. Розанбер је озбиљно прегао да организује код нас француску изложбу „Од Давида до Сезана”, како је он назива у свом последњем писму које сам јутрос примио и које прилажем. Ја му засад нећу одговорити ништа одређено. Желео бих прво да чујем шта о томе мисле Hantecoeug и Dezagrios, које ћу ове недеље видети у Венецији, на изложби Biennale. Налазим да би најбоље било да француску изложбу код нас организује француска влада, а избор дела

и аранжман да изврши René Huyghe, млади наследник Р. Jamot-а у Лувру. Ви ћете, Височанство, то најбоље знати решити.

У Венецију полазим сад у уторак у 14.15. Дотле ћу успети да први и други спрат Музеја буду поново уређени, тако да публика опет може долазити. Копија Вашег портрета се довршава и надам се да ћете њоме моћи бити задовољни.

У Италији желео бих да останем око три недеље, тако да видим мало и Фиренцу. Ако нећу бити на досади, јављаћу Вам се с пута, који је Вама тако познат.

Са најбољим жељама и истинским поштовањем
одани

М. Кашанин

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 14-991/687-693]

XXX

МУЗЕЈ КНЕЗА ПАВЛА

Београд, 28 окт. 1938.

Ваше Краљевско Височанство,

Дозволите да Вам још пре Вашег повратка саопштим да сам по жељи господина Претседника Владе имао два састанка са немачким архитектом г. Марком, који спрема пројекат о изградњи Горњег и Доњег Града. Г. Марк ми је рекао да замишља у Горњем Граду две монументалне грађевине – Музеј Кнеза Павла и Војни Музеј, са великим спомеником између њих, – и замолио ме је да му до средине новембра саставим програм Вашег новог Музеја, који би у недалекој будућности имао да се подигне у Горњем Граду. Приступио сам скицирању тога програма, у жељи да будем готов и да Вам га покажем пре поновног доласка г. Марка у Београд. Морам признати да ме је скоро страх веровати да ћу дочекати зидање модерног музеја, јер би то био врхунац среће у моме животном задатку.

Обрачун око италијанске изложбе надам се да се завршио. Било је крупних речи око ситних ствари. Достављам у препису одговор који је Министарство просвете упутило Министарству иностраних послова о целом овом предмету. Стекао сам велико и болно искуство које ћу тешко заборавити. Неки наши људи, при расправљању о овој ствари, мислили су на све више него на Музеј, који је мени изнад свега.

У очекивању Вашег повратка, коме се унапред радујем, молим ваше Краљевско Височанство да изволите примити израз мога истинског поштовања.

Искрено одани

М. Кашанин

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 14-991/694-697]

XXXI

МУЗЕЈ КНЕЗА ПАВЛА

Београд, 16 IV 1939

Ваше Краљевско Височанство,

Истински сам срећан што Вам се свидела књига о нашој уметности. Дозволите да Вам топло благодарим на ласкавом мишљењу и писму које ме је тако пријатно изненадило. Ваша похвала, Височанство, то је највеће признање које сам могао добити, и највише охрабрење за даљи мој рад, јер ни до чијег мишљења на свету не држим колико до Вашег.

Знам да сте сада у великом послу и да Вас не могу виђати онако често као раније. Али исто онако желим и исто онако верујем да ће све Ваше бриге и напори довести до успеха. Наш свет је сав забринут, али нико није малодушан.

Ја безгранично верујем у српски народ, у Србију и Онога који их сад води.

Искрено одани

М. Кашанин

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 14-991/825-826]

XXXII

Hotel London
at Stockholm

13, rue St. Roch
Тél. OPE 23-09

Paris, 1⁰⁰
10 novembre 1970

Ваше Краљевско Височанство,

Част ми је саопштити да сам допутовао из Београда и да бих био срећан кад бисте ме могли примити. Ја се задржавам у Паризу

до понедеоника 16. новембра увече, кад одлазим за Мадрид, да посетим тамошње музеје, које нисам досад видео. У Париз се враћам из Мадрида 24 или 25 новембра, и тад бих желео да се опет задржим неки дан у Паризу.

У нади да ћете се одазвати мојој жељи, молим Вас, Височанство, да примите израз моје оданости и трајног пријатељства.

Милан Кашанин

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 6-542/424-425]

XXXIII

24. VII. 73

HOTEL BEAU-RIVAGE GENEVE

Драги Пријатељу

Овог часа нашао сам Ваше писмо при повратку из Италије послато ми из Париза. Био сам необично сретан чути Ваше вести а још више бих се радовао да сам их чуо усмено. На жалост враћам се већ сутра увече у Париз а затим у Лондон и Шкотску где мислимо провести лето. Радујем се да намераваате и даље писати јер све што сте до сада издали необично ми се допада и показује огроман таленат. Надам се да је тога наша публика свесна. Извините рукопис али патим од реуматизма у руци што није ни чудо пошто сам у априлу напунио 80 год.! Ваше унукe нећу заборавити а што се тиче слике знам да је могу наћи у Лондону само у великом формату па ћу гледати дали је могуће редуцирати је. Вама и Госпођи од свег срца шаљем моје искрене поздраве.

Знам да Вам је познато моје старо пријатељство и толико лепих успомена

Ваш

П.

[Писмо у власништву господина Николе Кашанина; скенирани документ у РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради]

16, AVENUE DE LOWENDAL, 16
PARIS 15

Paris, 7 janvier 1974

Ваше Краљевско Височанство,

Велика ми је част да Вам доставим писмо мога деда, код којег сам провео семестрални распуст. Био бих срећан кад бисте се одазвали његовој молби да ме примите, јер је он, на његову жалост, у немогућности да ме лично представи Вашем Краљевском Височанству.

Изволите, Височанство, примити изразе мога дубоког поштовања.

Никола Кашанин

Београд, 4. јан. 1974.

Драги пријатељу,

Срећан сам што Вам могу упутити ово мало писмо по моме унуку Николи, студенту медицине на универзитету у Паризу, који се после семестралног распуста враћа из Београда, да продужи школовање.

Желим Вам здравља, успеха и среће у новој 1974. години. Нисам заборавио наш последњи сусрет и лањскога лета измењена писма. Свако се радо сећа пријатних успомена.

Велика ми је жеља да Вас мој унук Никола види. То би за њега био тренутак који би памтио целог живота. У исти мах то би помогло да се мој стари школски друг професор Марковић, коме сам толико захвалан за његово пријатељство, ослободи старатељског посредништва о мојим унуцима, који су постали пунолетни. Био бих Вам на сусретљивости веома захвалан.

Здравље ме још увек служи, и сав сам се предао припремању својих нових књига, које треба да изађу ове године из штампе.

Увек Вас се радо сећам и никад не губим наду да ћемо се видети.

Са срдачним поздравом, дубоко одани

Милан Кашанин

[Архив Југославије, Фонд Кнеза Павла у дигиталном облику 6-542/426-428]

20. VII. 74
London

CLARENCE HOUSE
S. W.

Драги Пријатељу Ваше писмо сам примио са великим задовољством а исто тако и последње у коме сам се дивдио да сте схватили лепоту Швајцарске (у сваком погледу, и мимо Бух....![]) У последње време сам био једнако на путу у Италији због смрти блиске рођаке моје жене. Затим у Швајцарској код лекара па сада се већ од неког времена налазим овде али се враћам за који дан у Париз. Чим се будем вратио гледаћу да узмем контакт са Вашим красним унуком који ми је оставио најбољи утисак. И ја гледам у будућност са великим песимизмом. Ви барем живите у нашој земљи и имате изванредан таленат у коме сигурно налазите утеху. Извините рукопис али реума у десној руци ме опет мучи, поред тога патим од леукемије (лаке за сада) те се брзо заморим. Хвала Вам за Ваше драго и верно пријатељство. Често на Вас мислим и читао сам Ваше књиге са уживањем.

Ваш

П.

[Писмо у власништву господина Николе Кашанина; скенирани документ у РОМС, Лични фонд „Милан Кашанин (1895–1981)”, у обради]

* * *

Дакле, поред пословне преписке, пред читаоцима је и неколико писама написаних након Другог светског рата. Пословна преписка, настала у време када је Милан Кашанин био директор Музеја савремене уметности, односно Музеја кнеза Павла, била је управо онаква каква се очекује у односу према владару – учтива, пословна и концизна. Она је препуна драгоцених података који ће, верујем, добити адекватну обраду у стручним круговима.

С друге стране, преписка Милана Кашанина и кнеза Павла Карађорђевића настала после Другог светског рата обојена је сетним и пријатељским тоном. Поред свега тешког што су преживели, остало је сећање на стварање музеја и заједничко време. Ближећи се крају живота, у писмима се ословљају „Драги пријатељу”. Осећали су, с разлогом, обострану захвалност. Поред неколико

после рата размењених писама, од којих, чини се, нису сва сачувана, кнез Павле и Милан Кашанин су се видели новембра 1970. године, када је Кашанин допутовао у Париз са супругом и ћерком. Најпре се Кашанин састао са кнезом, а приликом следећег сусрета су им се на ручку придружиле супруге. У хартијама Милана Кашанина сачувана је и кратка белешка о том сусрету која ће, у оквиру необјављених сећања на кнеза Павла, наћи место у најављеним књигама преписке. Био је то њихов последњи сусрет.

На крају, настојећи, без претенциозности да испричам причу о једној сарадњи и уделу Кашаниновог знања и енергије у стварању значајних културних институција у међуратном периоду, подсетићу на опомену Дејана Медаковића, изговорену на Свечаној академији у Народном музеју, поводом стогодишњице Кашаниновог рођења: „морамо признати да Кашанинов велики напор да постави Музеј кнеза Павла, још увек није тачно и праведно оцењен у нашој музеологији”.²⁰ И данас, двадесет и пет година после ових Медаковићевих речи, утисак је да се није много одмакло у доношењу тачног и праведног суда о улози Милана Кашанина у формирању и чувању Музеја кнеза Павла.

²⁰ Дејан Медаковић, „Милан Кашанин (1895–1981)”, *Зборник Народног музеја* XVI/2, Народни музеј, Београд 1997, 32.